

**ВЧИНОК ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ
ДОБРОДІЙНОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА**
УДК 373.3.034-005

Галина Афанасіївна Іваниця
*проректор КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти»,
кандидат педагогічних наук, доцент*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Психолого-педагогічні дослідження дають підставу твердити, що молодший шкільний вік є періодом інтенсивного психічного та особистісного розвитку й характеризується як етап важливих змін у житті дитини. Новоутворення, що виникають у цей період, навчальна діяльність створюють передумови для розвитку моральної культури, формування моральних якостей. (Н. Лейтес, Ж. Піаже, Л. Колберг, С. Якобсон, О. Запорожець, Л. Божович, Л. Виготський, Л. Славіна, І. Бех, В. Галузинський, К. Гуревич, Е. Ільїн, В. Крутецький, ін.)

У педагогіці моральність особистості молодшого школяра розглядають як сукупність моральних якостей, які виступають найголовнішими внутрішніми механізмами, що лежать в основі морального вибору і саморегуляції поведінки, визначають рівень соціальної активності й зрілості особистості, її моральну культуру (І. Мар'єнко, І. Харламов, А. Лазурський, В. М'ясищев, З. Васильєва, В. Чепиков, А. Дмитриєв, А. Зосимовський, А. Кочетов та ін.).

Психологічні утворення особистості молодшого школяра визначають внутрішню сутність його моральності. А відтак, формування будь-якої моральної якості вимагає впливу на психологічну сферу особистості й передбачає формування відповідних моральних мотивів поведінки, свідомості й моральних почуттів, а також рис характеру. Отже, постає необхідність здійснення аналізу тих психологічних механізмів, що беруть участь у моральному вихованні дитини, а в контексті нашого дослідження – зміцнюють установки на добродійність, доброзичливість, поблажливість, безкорисливість, створюють у особистості домінантність на іншого, прагнення передбачати його стан, бажання, і найголовніше – добродіяти (оскільки, моральність особистості характеризується сукупністю вчинків, як загального її ставлення до інших людей і до самої себе). Завдяки вчинковій активності долається тотальна залежність від ситуацій, умов, обставин і з набуттям досвіду відбувається перетворення внутрішніх позицій, установок, орієнтацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим

присвячується означена стаття. У психологічних теоріях особистості дослідники наголошують на необхідності вивчати психічні якості особистості як психічні явища й утворення більш високого рівня інтеграції (С. Рубінштейн, Л. Божович), «піраміду» її особистісних властивостей і якостей (Б. Ломов). За таких умов у психології загально визнаним є визначення характеру як сукупності стійких властивостей (рис) особистості людини, які виражають її ставлення до навколишнього світу, інших людей, до самого себе і виявляються в її поведінці й діяльності. Тому при здійсненні процесу морального виховання необхідно створювати певні виховні умови, за яких зовнішні виховні впливи на молодших школярів, спрямовані на засвоєння ними досвіду моральних вчинків («моральне підґрунтя» утворюють найпростіші навички соціальної поведінки й елементарні звички оцінювати свої вчинки), переходили б у внутрішній психологічний план особистості («психологічні механізми», які стимулюють виникнення розвинутих форм морально-етичної поведінки) і сприяли б формуванню такої значимої якості як добродійність.

Провідним принципом психологічної науки є категорія вчинку, який являє собою єдність внутрішнього й зовнішнього, тілесного й духовного, біологічного й соціального, індивідуального й суспільного, свідомого, несвідомого й надсвідомого, структурно, функціонально й генетично поєднує в собі ствердження і заперечення, творення і репродукування, свободу й необхідність. Будь-який психічний стан, риса чи якість людини у своєму функціонуванні й розвитку тяжіють до одного з визначень вчинку. Тому і кожна психологічна система може бути проаналізована й оцінена як перспективна залежно від того, наскільки вона вибудовує себе, орієнтуючись на вчинкову логіку, вчинковий принцип, категорію вчинку.

На тлі досліджень морального вчинку різних часів заслуговує на увагу розробки вчинкового підходу багатьох дослідників (Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, З. Фрейд, В. Райх, К. Лоренц, К. Юнга, Л. Гумільов, Л. Виготський, М. Бахтін, О. Киричук, В. Роменець, В. Татенко, Т. Кириленко, І. Маноха, М. Титаренко та ін.). Зокрема, в працях М. Бахтіна вчинок аналізується в класично-риторичному, апофатично-філософському, апофатично-риторичному аспектах [2, с. 18]. Провідною категорією є відповідальний, або моральний вчинок, який розкривається через «архітектоніку», тобто систему зв'язків, центром яких є взаємовідносини: «Я – для себе, інший – для мене, я – для іншогоЦ». З цих позицій вчинок виступає суб'єктивно значущим феноменом, який водночас має суспільне значення – сенс для іншого [2, с. 32]. У власній класифікації вчинку М. Бахтін виділяє обов'язок-вчинок, ритуал-вчинок, гру-вчинок, самозречення-вчинок, волю-вчинок, здійснення-вчинок, думку-вчинок.

У дослідженнях науковців вчинок трактується по-різному: як засіб для досягнення моральної мети (А. Гусейнов) [4, с. 75–92]; як особливого роду дії, що ведуть до подальшого вдосконалення моральних стосунків й стають «мірою моральної зрілості особистості» (Г. Акуленко) [1, с. 8]; як «дія», що розглядається з позиції єдності мотиву та наслідків, намірів та справ, цілей та засобів, яка є найсуттєвішим осередком психічного в широкому розумінні цього слова, що єднає в собі і суб'єктне, і суб'єктивне в їх різноманітних формах прояву людського в людині (В. Роменець) [6]. Викликають інтерес дослідження В. Малахова, який вчинок тлумачить як практичний акт цілеспрямованого утвердження певних моральних цінностей у ситуації, де ці цінності беруться під сумнів або заперечуються. «Вчинок – зробити щось за рішенням власної совісті, на свій страх і ризик, без сподівань на загальне схвалення власних моральних мотивів. За всієї цієї своєї ризикованості справжній учинок, звичайно, із самого початку несе в собі потужний моральний пафос; втручаючись у рутинний перебіг справ, він утверджує в ньому дієвість совісного суду, прерогативи вищих людських цінностей. З огляду на це варто наголосити, що за своєю конкретною етичною спрямованістю вчинок може бути добрим або злим, але він принципово не може бути бездуховним – смисловий універсум людської духовності знаходить у ньому свою безпосередню реалізацію, предметне продовження в неповторній ситуації його здійснення» [4, с. 231–232].

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування вчинку як одного з психологічних механізмів формування добродійності молодшого школяра.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У контексті нашого дослідження зазначимо, що людина, яка не здатна до вчинків, не є справжнім суб'єктом моральності, не є добродійною. Етична настанова щодо вчинку має вимагати готовності його здійснити, коли в цьому виникає потреба. Саме цією готовністю визначається, зрештою, моральна зрілість людської особистості. «У вчинку добра вирішує людина проблему творення блага без зацікавленості у вдячності. Давати благо, не сподіваючись на вдячність, – це добро. Немає корисливого добра. Але це водночас і випробування добром. Не тільки єдність давання блага і невіддяченості реалізується у вчинку, а й їхня суперечливість. Невдячність не проявляється без отримання блага. Невдячність заперечує добро через зацікавленість у ньому через неотримання блага і вдячності. У вчинку добра людина повинна бачити шлях до вдячності, до створення своєї моралі», – стверджує Т. Кириленко [5, с. 553–554].

Заслуговує на увагу міркування І. Беха про добро та його особливості, оскільки вони дають можливість продемонструвати різноманітність добродійного вчинку. Зокрема, І. Бех стверджує, що, як і всі моральні феномени, воно є єдністю спонуки (мотиву) і результату (дії). Добрі наміри, які не проявилися в діях, ще не є реальне добро. Це добро потенційне. Витоки вчинків «пов'язані з перетворенням слова на справу, яка поступово стає добродійною» [3, с. 194] – це вчинок-служіння, вчинок-відданість, вчинок-вірність, вчинок-вдячність, вчинок-чуйність, вчинок-розрада, вчинок-милосердя, вчинок-благородство, вчинок-щирість, вчинок-примирення, вчинок-дружба, вчинок-шанування, поштовхом до якого є особливий тип мотивації: «Я дію заради тебе») [3, с. 192–237].

У психолого-педагогічних дослідженнях, як і філософських, не існує єдиного підходу до сутності і структури добродійного вчинку. Натомість добродійний вчинок має глибоке духовне підґрунтя і об'єднує в собі вчинок краси і вчинок добра (Т. Кириленко). В цьому поєднанні зливається позитивна енергія мислительних та емоційних процесів. Саме цей своєрідний «симбіоз» думки і почуття, інтелекту й афекту (Л. Виготський) є основою правильної стратегії морально спрямованого вчинку. Добродійний вчинок завжди якнайвище оцінювався суспільною думкою на противагу бруталності.

У контексті нашого дослідження було уточнено сутність поняття «добродійність», здійснено його педагогічну інтерпретацію в контексті вікових особливостей молодших школярів.

Отже, під «добродійністю молодшого школяра» розуміємо складне інтегративне структурно-особистісне утворення, яке зумовлює стійке прагнення дитини, що набуло ознаки поведінкової звички, до добровільного, самостійного, особистісно вмотивованого та гуманістично спрямованого вчинку з метою безкорисливої допомоги тим, хто її потребує.

В структурі добродійності молодшого школяра виокремлюємо наступні компоненти: емоційно-емпатійний, когнітивно-аксіологічний, потребово-мотиваційний, практично-діяльнісний. Характеристика їх дала змогу визначити критерії та показники сформованості добродійності молодших школярів: емоційна чутливість (адекватність зовнішніх проявів емоційних реакцій на добро і зло; вміння помічати і розпізнавати емоційні стани іншого та в думках переносити себе в його почуття; здатність до щирого, емпатійного співпереживання, співрадіння); активний особистісно-ціннісний морально-духовний поняттєвий запас (розуміння базових понять: добро, доброта, добродійність, толерантність, милосердя, любов, тощо; уміння диференціювати прояви вчинків добра і зла, альтруїзму й егоїзму у взаєминах «людина–людина», «людина–природа» на вербальному рівні;

переконаність у позитивній значущості добрих вчинків; уявлення про духовно-моральні якості, що характеризують добродійну людину та їх особистісна цінність); вираженість альтруїстично-гуманістичної мотивації (зацікавленість у власному добробуті та в добробуті іншого, прагнення надати безкорисливу допомогу; особистісна потреба в добротворенні; ставлення до себе, до інших людей, до навколишнього світу як до самоцінності; адекватність самооцінки своїх духовно-моральних якостей у поєднанні з прагненням до самовдосконалення); реалізація світоглядної позиції в добродійній вчинковій діяльності (уміння зайняти альтруїстично-моральну діяльнісну позицію стосовно іншого, узгодити власні інтереси з його інтересами; спрямованість вчинків на досягнення моральної мети морально обумовленими засобами; уміння передбачати наслідки своїх дій і нести за них відповідальність, здатність пробачати і вибачатися; ступінь вияву добровільності, ініціативності, самостійності, незалежності у вчинковій активності та ступінь задоволеності власною діяльністю, її результатами).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Таким чином, психологічні механізми формування добродійності розгортаються через найпростіші навички соціальної добродійної поведінки й елементарні звички оцінювати свої вчинки.

Опора на структурні компоненти добродійності (емоційно-емпатійного, когнітивно-аксіологічного, потребово-мотиваційного, практично-діяльнісного) дозволяє стверджувати, що ефективність формування добродійності дітей зазначеного віку перебуває в прямій залежності від їхньої емоційної чутливості, активно діючого особистісно-ціннісного морально-духовного поняттєвого запасу, вираженості альтруїстично-гуманістичної мотивації та вміння реалізовувати свою світоглядну позицію в добродійній вчинковій діяльності.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку є обґрунтування таких психологічних механізмів як рефлексія, інтроспекція, емпатія, що беруть участь у формуванні добродійності молодших школярів.

Список використаної літератури

1. Акуленко Г. И. Сущность и моральная оценка поступка : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.05 “Этика” / Г. И. Акуленко ; МГУ. – М., 1977. – 24 с.
2. Бахтин М. М. К философии поступка / М. М. Бахтин // Философия и социология науки и техники : ежегодник / ред. И. Т. Фролов. – М. : Наука, 1986. – С. 3-68.

3. Бех І. Д. Духовна енергія вчинку : науково-методичний посібник / І. Д. Бех. – Рівне, 2004. – 43 с.
4. Малахов В. А. Етика : курс лекцій : навч. посібник / В. А. Малахов. – 4-те вид. – К. : Либідь, 2002. – 384 с.
5. Основи психології : підручник / за заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – 6-те вид., стереотип. – К. : Либідь, 2006. – 632с.
6. Роменець В. А. Вчинковий принцип в історії психології / В. А. Роменець // Роменець В. А. Історія психології епохи Відродження : навч. посіб. / В. А. Роменець. – К. : Вища школа, 1988. – 408 с.

ОПТИМІСТИЧНЕ ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ ЯК НЕОБХІДНИЙ КОМПОНЕНТ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ

УДК 159.942

Неля Андріївна Іванчук,
*студентка II-го курсу спеціальності «Практична психологія»,
КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти»*

Актуальність дослідження. Розгляд життєдіяльності людини, як втілення і формування унікальної системи її відношень до світу, до людей і до себе, дає можливість вивчати життя, як життєтворчість.

Сучасне розуміння оптимізму ґрунтується на життєрадісному світовідчутті, вірі людини у власні можливості, в успіх та її здатності до цілепокладання власного духовного розвитку, творчої самореалізації.

Короткий аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади оптимістичного ставлення особистості до життя не були предметом спеціальних наукових досліджень, однак деякі аспекти зазначеної проблеми висвітлювалися у працях І. Д. Беха, О. М. Докукіної, К. О. Журби, В. О. Киричука та ін. [1].

Метою статті є теоретичний аналіз феномену оптимістичного ставлення особистості до життя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перші спроби визначити оптимістичне розуміння світу, природи, суспільства були зроблені ще в античні часи. Ці ідеї викладено у творах Сократа, Платона, Епікура, які вчили мистецтву самопізнання.

В основі оптимістичного ставлення до життя німецької класичної філософії лежить обґрунтований І. Кантом принцип людської активності. Однією з умов успішного переведення виховних цілей у перспективу життєдіяльності, за переконанням І. Д. Беха, є орієнтація на виховання успіхом. Адже неможливо формувати позитивну особистість у діяльності, яка приносить людині постійні невдачі. Лише успіх формує в ній достатню віру в себе [1].

Просвітник-гуманіст Г. С. Сковорода вважав, що кожна людина досягає успіху лише в тій діяльності, що відповідає її внутрішній